

YOSH AVLODGA TA'LIM-TARBIYA BERISH JARAYONIDA XALQ PEDAGOGIKASINING O'RNI VA AHAMIYATI

To'raqulov Laziz Tirkashevich, lazizturakulov3@gmail.com,

Pedagogika ta'limi nazariyasi kafedrasida o'qituvchisi.

Sattorova Mahliyo Burxanovna, makhliyosattorova24@gmail.com

Jizzax davlat pedagogika instituti 2 bosqich magistranti.

Anotasiya: Maqolada yosh avlodga ta'lim-tarbiya berishda muayyan xalqning hayotiy tajribasi hamda turmush tarzida shakllangan amaliy qarashlari, O'zbek Xalq pedagogikasining to'g'risida hamda ta'lim-tarbiya jarayonida Xalq pedagogikasining o'rni to'g'risida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: Xalq pedagogikasi, tarbiya, ta'lim, qadriyatlar, xalq og'zaki ijodi, ta'lim samaradorligi.

Annotation: The article discusses the life experience and practical views of the people in the education of the younger generation, the Uzbek folk pedagogy and the role of folk pedagogy in the educational process.

Keywords: Folk pedagogy, upbringing, education, values, folklore, educational effectiveness.

Аннотация: В статье рассматриваются жизненный опыт и практические взгляды людей на воспитание подрастающего поколения, узбекская народная педагогика и роль народной педагогики в образовательном процессе.

Ключевые слова: Народная педагогика, воспитание, образование, ценности, фольклор, эффективность обучения.

Jamiyatimizda ro'y berayotgan ijtimoiy-iqtisodiy, ma'naviy-ma'rifiy o'zgarishlar yosh avlodga ta'lim-tarbiya berish jarayonida xalqimiz yaratgan pedagogik qarashlar, g'oyalar, milliy odob-axloq an'analari, xalq ommasining turli davrlar mobaynida turmush faoliyati jarayonida to'plagan boy tajribalari hamda

xalq og'zaki ijodining barcha yo'nalishlarini o'z ichiga qamrab olgan xalq pedagogikasining o'rni juda ahamiyatlidir.

Shu o'rinda "Xalq pedagogikasi" tushunchasini chuqurroq tahlil qilsak.

Xalq pedagogikasi - tarbiyaning maqsad va vazifalari borasida muayyan xalqning hayotiy tajribasi hamda turmush tarzida shakllangan amaliy qarashlar majmui; muayyan jamiyatda yashash uchun har bir odam amal qilishi shart sanalgan va urf-odat, udum, xulq-odob, marosim, an'ana, turmush tarzi, badiiy ijod, o'yin singari empirik vositalarda namoyon buladigan amaliy faoliyat hamdir. Xalq pedagogikasi fanda "etnopedagogika" deb ham yuritiladi.

Pedagogika fanida Xalq pedagogikasiga xos bir necha belgilar mavjud bo'lib, eng muhim belgilaridan biri bu - uning **qadimiyligidir**. Har qanday xalq muayyan etnos sifatida mavjud bulishi uchun o'ziga xos qiyofaga ega bo'lishi kerak. Xalqning ijtimoiy, ma'naviy, intellektual qiyofasi esa uning ped. vositasidagina shakllanadi. Xalq pedagogikasi muayyan xalqning o'zi bilan birga dunyoga kelgani uchun ham uning tarixi xalq tarixi bilan teng.

Xalq pedagogikasining ikkinchi belgisi uning to'liq **amaliy xususiyatga egaligidir**. Xalq ta'lim-tarbiya jarayoni va uning natijalariga pragmatik nazar bilan qaragani uchun Xalq pedagogikasi g'oyalar shaklida emas, balki urf-odat, an'ana, amal, udum, xulq-odoblarda namoyon bo'ladi. Xalq pedagogikasi ta'lim-tarbiya haqidagi fikrlar yig'indisi emas, balki amal qilinishi majburiy bo'lgan va bajarilishi hamma tomonidan nazorat qilinadigan amaliy xalqiy ko'nikmalar va shaxsiy ko'nikmalar majmuidir.

Xalq pedagogikasining uchinchi xususiyati uning muallifi noma'lum, **anonim pedagogika ekanligidir**. Xalq pedagogikasi talablarining yaratuvchisi ma'lum bo'lmaganligi uchun ham muqaddas sanalgan va so'zsiz bajarilgan. Etnopedagogikaga doir biror talabning muallifi ma'lum bo'lsa, uning ta'siri pasayib ketadi. Chunki u, kim bo'lsada, qandaydir bir odamning istagi sifatida qabul etiladi. Anonimlik esa urf-odat, udum, xulq-odatlarga sirlilik, muqaddaslik tusini beradi.

Xalq pedagogikasining to'rtinchi belgisi uning **sinkretik (qorishiq) xususiyatga** egaligidir. Xalq hayoti ko'p qirrali ekani holda yaxlit bo'lgani singari uning ped.si ham qorishiqdir. Xalqning turli yo'nalishdagi pedagogik tadbirlari sinkretik tarzda birvarakaiiga olib borilgani uchun Xalq pedagogikasiga alohidalik emas, umumiylik xosdir.

Xalq pedagogikasining beshinchi belgisi uning **keng yoyilganligidir**. Xalq pedagogikasiga oid amallar muayyan etnik birlikning hammasiga birday tatbiq qilinadi. Muayyan shaxslarning xohishi rodasi qandayligidan qat'i nazar, xalqning har bir vakili uning tarbiya va yashash tarziga doyr talablariga rioya etishga majbur. Xalq pedagogikasi talablarini bajarishda tarbiyalanuvchining istaklari inobatga olinmaydi. Xalq pedagogikasining oltinchi xususiyati bu - muayyan etnik birlikning turmush tarzida namoyon bo'lishidir.

Xalq pedagogikasi empirik tabiatga ega bo'lib, jamiyat a'zolari hayotini yo'lga qo'yishga qaratilgan va uning qoidalari muhokama uchun emas, balki turmush mobaynida amal qilish uchundir.

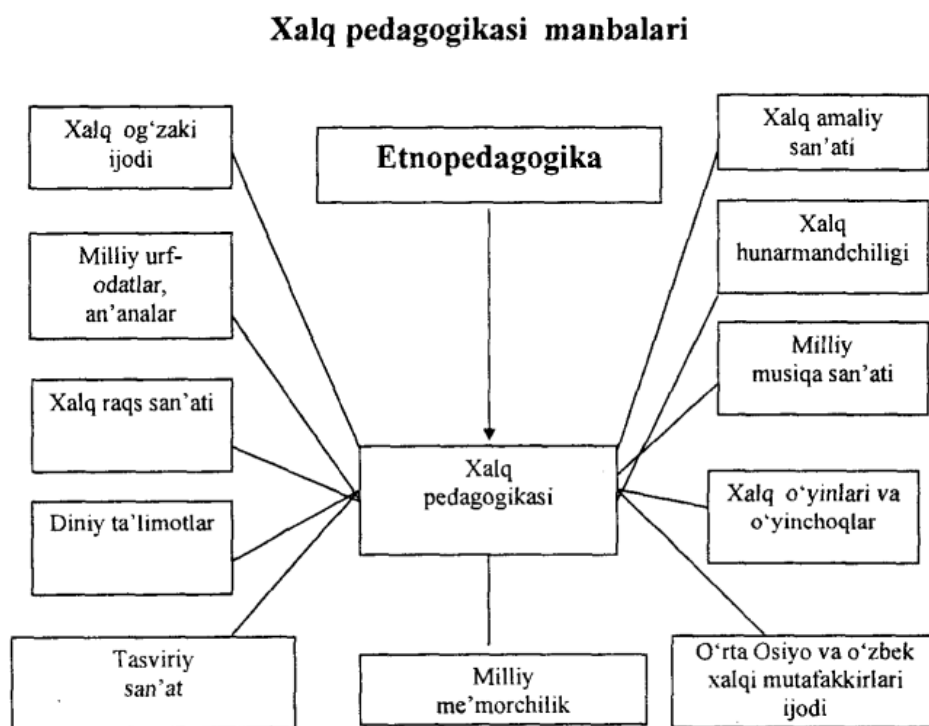
O'zbek Xalq pedagogikasi uzoq tarixga ega va millatdagi eng konservativ, sekin o'zgaradigan, ana shu xususiyati tufayli xalqning o'ziga xos qiyofasi saqlanib qolishini ta'minlaydigan hodisa ekanligiga qaramay, o'z taraqqiyoti davomida bir qator o'zgarishlarni boshidan kechirdi. O'zbek Xalq pedagogikasining taraqqiyot tarixi islomgacha bo'lgan davr xalq pedagogikasi, islom ta'siri davri xalq pedagogikasi, tashqi ta'sirlar davri xalq pedagogikasi, mustaqillik davri xalq pedagogikasi singari bosqichlardan iborat. O'zbek Xalq pedagogikasining bu tarzda davrlashtirishda xalq ruhiyati, yashash va fikrlash tarzidagi tub sifat belgilarining o'ziga xosligi hisobga olingan. Ko'p ming yillik tarixga ega o'zbek xalqi ilmiy va moddiy buyum tarzidagi dalillarga ko'ra, islom dini qabul qilingungacha bo'lgan vaqtda tamomila o'ziga xos tarzda hayot kechirgan. Olam hodisalarini o'zgacha yo'sinda tushungan va izohlagan, hayotdan boshqacha ta'sirlangan va ta'sir ko'rsatgan, tiriklik va o'lim, u dunyo va bu dunyo, ezgulik va yovuzlik, go'zallik va xunuklik, savob va gunoh, halol va harom singari tushunchalar o'zgacha mazmun anglatgan. "Avesto" asari yuzasidan amalga

oshirilayotgan tadqiqotlar, shuningdek, Selengur, Xorazm, Bolaliktepa, Issiqqo'rg'on, Chust, Rishton va Burchmulladan topilgan obidalar shundan dalolat beradi. Islom dinining qabul qilinishi o'zbek xalqining turmush tarzini tamomila o'zgartirib yubordi, uni olamning musulmonlar deb atalmish ko'p sonli qavmi bilan yaqinlashtirdi, xalqning turmush tarzi, madaniyati, ma'naviyati, ruhiyati, iqtisodi va ijtimoiy turmushiga favqulodda katta ta'sir ko'rsatdi. Ayni vaqtda, xalq o'zining azaliy milliy qiyofasini ham saqlab qoldi. Chunki u qadimdan puxta shakllangan va qat'iy amal qilinadigan udumlar, odatlar, an'analar tizimiga ega edi. Xalq islomni qabul qilgandan keyin uning yashash, fikrlash, ta'sirlanish tarzida sodir bo'lgan o'zgarishlar Xalq pedagogikasida aks etdi. Endi xalq halol va harom, gunoh va savob, taqdir, qismat, u dunyo va bu dunyo, hayot, o'lim hamda qayta tirilish borasida tamomila yangi qadriyatlarni o'zlashtirdi, ularni hayot tarziga, udumlarga, urf-odatlariga, an'analarga, marosimlarga, ya'ni ped.ga aylantirdi. Bu davrdagi xulqatvor, an'ana, udum, odatlar ma'naviy turmushdagi ayni shu jihatlarni aks ettiradigan bo'ldi. O'zbek millati juda uzoq vaqg mobaynida islom dini ta'siridagi Xalq pedagogikasiga amal qilgan holda yashadi. 19-asrning 2-yarmiga kelib, Rossiya bosqini sababli o'zbek xalqining turmush tarzi, fikrlash yo'sini, tarbiya tamoyillarida jiddiy o'zgarishlar sodir bo'ldi. Faqat islom dini belgilagan turmush tarzi, akida, an'ana va odatlar bilangina yashash mumkin bo'lmay qoldi. Xalqning ongi, axloqi, fikri, turmushi o'zgarishi bilan uning pedagogikasi ham o'zgarishlarga uchradi. Yangi an'ana va odoblar paydo bo'ldi, ayrim pedagogik qadriyat, axloqiy aqidalar esa yo'qoldi. Xalq pedagogikasidagi yo'qotishlar, ayniqsa, sho'ro davrida keng tus oldi. Xalq pedagogikasi tufayli shiddatli o'zgarishlar girdobida qolgan o'zbek millati o'z qiyofasini saqlab qola bildi. Mustaqillikka erishgach esa o'zbek xalqining fikrlash, yashash, olamni anglash va izoxlash yo'sini yangilandi, xalq ruhiyati, ma'naviy qiyofasi o'zgardi. Bu o'zgarishlar xalqning turmush tarzida paydo bo'layotgan yangi odat, an'ana, xulqatvor, urf va udumlar tarzida namoyon bulmoqda. Mustaqillik davri Xalq pedagogikasida ko'plab islomiy an'analar qayta tiklanib, amaliy tarbiya jarayoniga tatbiq etila boshlandi. Xalq pedagogikasi tarixiy tushuncha sifatida hozirgi kunda

ham zamon talablariga moye ravishda boyib bormoqda va jiddiy amaliy tarbiyaviy ahamiyat kasb etmoqda.

Etnopedagogika fani asoschilaridan biri G.N.Volkovning quyidagi ta’rifi xalq pedagogikasi manbalari haqida yorqinroq tasavvurga ega bo’lishga yordam beradi: “Xalq pedagogikasi – xalq og’zaki ijodida, urf-odatlarida, marosimlarda, bolalar o’yinlari va o’yinchoqlarida va hokazolarda saqlanib qolgan pedagogik ma’lumotlar va tarbiya tajribasining majmuasidir”¹.

O’zbek xalq pedagogikasi o’z ta’lim-tarbiya borasidagi tajribalarini quyidagi jadvalda berilgan manbalarda aks ettiradi:

Xo’sh Xalq pedagogikasining qaysi manbalaridan biz, tarbiyaviy imkoniyat sifatida foydalanishimiz mumkin?

Xalq tajribasidan joy olgan eng ilg’or pedagogik bilimlar, malaka va ko’nikmalar, zamonaviy ta’lim muassasalari va oila tarbiyaviy tizimida yoshlarni tarbiyalashda xalq maqollari, xalq ertaklari, ibratli hikoya va rivoyatlar orqali tarbiyaning asosiy maqsad va vazifalarini hal etish imkoniyatlari mavjud. Tarbiyaning asosiy maqsadi esa har tomonlama yetuk, yuksak ma’naviyatli shaxsni

shakllantirishdir. Zero, xalq pedagogikasi qadriyatlari ma'naviy yetuk, malakali mutaxassislarni tayyorlash, komil inson tarbiyasi hamda ta'lim-tarbiya samaradorligini oshirib beruvchi muhim manbadir.

Xulosa o`rnida shuni aytish kerakki, xalq pedagogikasi xalq ommasining turmush faoliyati jarayonida to`plangan va avloddan-avlodga o`tib kelayotgan tarbiya borasidagi tajriba va bilimlar yig`indisidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Vikipediya, ochiq ensiklopediya Qozoqboy Yo`ldoshev
2. G.N.Volkov Etnopedagogika.- T. Fan 2000 y
3. M.J.Mutalipova Xalq pedagogikasi.-T. Fan va texnologiya, 2015 y.
4. Alaviya M. O`zbek xalq qo`shiqlari. - T.: «Fan», 209-bet.
5. Jabborov I. O`zbeklar. - T.: «Sharq», 2008.
6. Hoshimov K., Ochilov S. O`zbek pedagogikasi antologiyasi. - T.: O`qituvchi», 1995.
7. Murodov M. va b. Etnomadaniyat. - T.: «Adolat», 2003.

Internet saytlari

<http://library.ziyonet.uz>

<https://uz.wikipedia.org>

<https://fayllar.org>

<https://arxiv.uz>